

**Наталія ІВАНІКІВ,**

кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка  
(Дрогобич, Україна) [ivnatalija@ukr.net](mailto:ivnatalija@ukr.net)

**Анна ЧЕПЕЛЮК,**

кандидат педагогічних наук,  
старший викладач кафедри спортивних дисциплін і туризму  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка  
(Дрогобич, Україна) [anna.chepelyuk@ukr.net](mailto:anna.chepelyuk@ukr.net)

#### ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

У статті розглядаються актуальні проблеми ролі краєзнавчої діяльності у формуванні та збереженні фізичного здоров'я дитини. Висвітлено заходи, спрямовані на збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я школярів і формування здорового способу життя в умовах сучасної України, які розглядаються як невід'ємна складова навчально-виховного процесу.

Розкрито складний комплекс чинників природного та соціального походження, які впливають на стан збереження здоров'я дитини.

**Ключові слова:** краєзнавство, краєзнавча діяльність, рідний край, здоров'я, діти, гра, відпочинок, емоції.

**Nataliya IVANIKIV,**

Ph.D (Pedagogic),  
Associate Professor at the Department of Human Health  
and Physical Rehabilitation  
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University  
(Ukraine, Drohobych) [ivnatalija@ukr.net](mailto:ivnatalija@ukr.net)

**Anna CHEPELIUK,**

Candidate of Pedagogic Sciences,  
Senior Lecturer at the Department of Sport Sciences and Tourism  
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University  
(Ukraine, Drohobych) [anna.chepelyuk@ukr.net](mailto:anna.chepelyuk@ukr.net)

#### PROBLEMS OF PRESERVING THE PHYSICAL HEALTH OF A CHILD

The article deals with the topical issue of the role of regional studies in forming a child's health. The authors have considered the measures aimed at preserving and developing pupils' physical and mental health, as well as promoting healthy lifestyles in

modern Ukraine, which are an integral part of the educational process. An attempt to trace the interrelation of regional studies and a child's health has been made. We have determined some school features that would contribute to important principles of health development. It is known that the health of children and adolescents is influenced by a complex of social, biological and psychological factors. This conclusion of the theory of risk factors enabled to proceed to the concept of health design, which involves interference in its formation to overcome or reduce the factors of risk. One of the important factors of a child's mental and physical health is tourist and regional studies work at school, which is aimed at the enhancement of physical health and favourable influence on the sphere of senses.

The way of successful solution to the problem of a child's development and health preservation by means of regional studies is analyzed. Nowadays the issue of health is very topical as the increase of material and technical base of the society positively influences the well-being of the population, however, at the same time, the youth do not vividly realize the limits of the allowed choices of way of life, moral ideals and leisure. Educating in youth the motivation for healthy way of life should be provided through the formation in the society and in every individual an appropriate mechanism of health care culture.

The article explains the actuality of approaches for the implementation of the country studies principle in education and upbringing at a primary school and confirms that the observance of the country studies principle in the educational sphere of a primary school contributes to the formation of world outlook, culture, intellect, physical and mental capacity for work, progress in studies and quality of knowledge, the development of friendly relationships in the micro- and macrosociety.

**Key words:** regional studies, regional studies activities, native land, health, children, play, recreation, emotions.

**Постановка проблеми.** Сьогодні досить гостро стоїть проблема розвитку нової особистості, яка повинна мати міцні знання та вміння, креативне мислення, широкий культурний і політехнічний світогляд, уміти користуватися новітніми технологіями, приймати нестандартні рішення, а головне – бути здоровою та провадити здоровий спосіб життя.

Здоров'я – найбільша цінність не лише окремої людини, а й усього суспільства, тому стан здоров'я дітей є важливим показником життєдіяльності народу будь-якої держави. А розвиток демократичної держави вимагає створення якісно нової системи національної освіти, покликаної забезпечити розвиток інтелектуального, духовного й фізичного потенціалу українського народу.

Світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує принаймні чотири його сфери або складові – фізичну, психічну (розумову), соціальну (суспільну) і духовну. Всі ці складові невід'ємні одна від одної, вони тісно взаємопов'язані і саме разом, у сукупності визначають стан здоров'я людини. Для зручності вивчення, полегшення методології дослідження феномена здоров'я наука диференціює поняття фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я. У перетворенні суспільного життя, економічної і соціальної сфери на перший план виступають завдання зміцнення та збереження здоров'я дитини, формування здорового способу життя майбутньої генерації. Так, Закон

Україні «Про охорону дитинства» (2001 р.) серед головних прав особистості у шкільному віці визначає її право на забезпечення умов для збереження життя і здоров'я: «Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, ... сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, формуванню навичок здорового способу життя». У цьому контексті важлива роль належить принципу красзнавства.

**Аналіз досліджень.** На стан формування здоров'я дітей впливає складний комплекс чинників природного та соціального походження, провідними з яких у шкільному віці є соціально-педагогічні, насамперед, організаційно-педагогічні умови функціонування освітніх закладів (Г. Апанасенко, Г. Даниленко, А. Сологуб та ін.).

Заходи, спрямовані на збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я школярів і формування їх здорового способу життя в умовах сучасної України розглядаються невід'ємною складовою навчально-виховного процесу (Е. Короленко, А. Сологуб, Р. Чуйко та ін.). Сучасні школи, розширюючи свої функції, мають стати джерелом формування у дітей здоров'я, виховання в них відповідних звичок та навичок, орієнтувати учнів на загальнолюдські та національні цінності, найважливішою з яких є здоров'я (Г. Даниленко, Г. Кружило, С. Лапасенко, І. Ляхова та ін.).

Сьогодні ні в кого не виникає сумнівів з приводу того, що чинниками деформації здоров'я сучасних школярів є порушення способу їхнього життя. Вивчення стану здоров'я учнів показало, що в останні роки серед дітей суттєво збільшилась чисельність хронічних захворювань та функціональних відхилень стану здоров'я організму (В. Бардов, А. Нагорна, В. Сергета, М. Хижняк та ін.).

Розкрито різні підходи до сутності здоров'я та його складових у працях І. Беха, І. Брехмана, М. Гриньової, Л. Жаліло, І. Муравова, В. Скуміна.

В історико-педагогічній науці ідея збереження міцного здоров'я дітей знайшла відображення, зокрема, у працях вітчизняних (О. Духновича, С. Рудницького, С. Русової, К. Ушинського) та зарубіжних педагогів (Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці).

Мета дослідження – аналіз проблеми розвитку та збереження здоров'я дитини у поєднанні з використанням красзнавчої діяльності.

**Виклад основного матеріалу.** Для здоров'я однаково необхідні чотири умови: фізичні навантаження, обмеження в харчуванні, загартовування, час і вміння відпочивати. І ще п'яте – щасливе життя! На жаль, без перших умов воно здоров'я не забезпечує. Але якщо немає щастя в житті, то де знайти стимул для зусиль, щоб напружуватися (Амосов, 1990: 7).

Тому особливу цінність має красзнавча діяльність з дітьми, які проживають у місті, які не вміють відпочивати, і не бажають рухатись, не кажучи вже про необхідні фізичні навантаження, також вони мають значно порушений контакт з природою. Похід молодших школярів за межі міста на прогулянку, екскурсію слід розглядати як відхід в своєрідну екологічну нішу, необхідну для того, щоб уникнути переущільнення фізичного і соціального життєвого простору. Важливим є й те, що участь дітей в прогулянках, екскурсіях, туристично-красзнавчих походах, змаганнях, подорожах, естафетах, експедиціях, які мають цілком певний приплив романтики, дозволяє задовольнити потреби дитини в пошуку

небезпечних «пригод», що допомагають встановленню самого себе, самоствердженню себе як особистості. Красназнавча робота, таким чином, є одним з ефективних засобів у становленні особистості, підготовки до дорослого життя і як основа сприяє зміцненню здоров'я на рівні фізичному і духовному. Вона дає педагогам можливість наповнити шкільний процес цікавішими та змістовними формами навчання та виховання сьогодення.

Виховання здорового способу життя передбачає становлення у школярів такого способу життєдіяльності, який забезпечує їм здорове буття сьогодні і в майбутньому. Важливими його засадами виступає особистісно-зорієнтована система виховання, яка концентрує увагу на соціально-емоційному аспекті життя – одному з визначальних для життєздатності дитини, її соціальної компетентності (Бех, 1998: 56). За даними сучасних досліджень, гармонійність розвитку та психологічне здоров'я дитини значною мірою обумовлюється характером її адаптації до навчально-виховного середовища, умовами, які забезпечують їй психологічний комфорт, емоційне благополуччя (О. Докукіна, О. Дубогай, О. Кононко, І. Підласий, А. Сологуб, В. Сухомлинська, Т. Сущенко та ін.). Більшість дослідників даної проблеми сходяться на думці, що її вирішення повинно базуватись на комплексному підході, врахуванні різних її аспектів. Поряд з екологічними, соціально-економічними, медичними та іншими аспектами, важливе значення мають педагогічні завдання (Александровская, 1988: 40).

Останнім часом все більше фахівців з різних галузей знань – педагогів, психологів, медиків приділяють увагу дослідженню різних аспектів проблеми здорового способу життя дітей та підлітків, умов оптимізації цього процесу. Аналізують феномен здорового способу життя старших підлітків в контексті формування в них ціннісних орієнтацій, спираються при цьому на засади особистісно-зорієнтованого виховання.

Відомо, що стан здоров'я дітей та підлітків формується під впливом цілого комплексу соціальних, біологічних та психологічних факторів. Такий висновок розробки теорії факторів ризику і дозволив приступити до реалізації концепції конструювання здоров'я, яка передбачає втручання в процес його формування до виникнення порушень з метою подолання або зменшення дії факторів ризику (Курик, 2010: 6). Одним із важливих факторів формування психофізичного здоров'я дитини і виступає туристично-красназнавча робота в школі, яка покликана зміцнювати фізичне здоров'я і позитивно впливати на почуттєву сферу.

Щодо здоров'я дітей, то вже стало класичним уявлення про групи факторів, що його формують, та питому вагу їх внеску в стан здоров'я: 50% – спосіб життя, 20% – фактори зовнішнього середовища, 20% – обтяжений анамнез дитини та вроджена реологія та лише 10% припадає на рівень медичного обслуговування. При цьому у дітей шкільного віку серед соціальних факторів впливу на здоров'я провідну роль відіграють фактори, обумовлені умовами навчання і виховання (Кульчицька-Волочко, 2008: 5).

В системі нормального розвитку здорової дитини можна умовно виділити три рівні: індивідуальний, мікро- та макросоціальний. На індивідуальному рівні важливої ролі набувають профілактика, психокорекція з психолого-педагогічними впливами та медико-соціальна допомога, об'єктом яких є власне дитина. Мікросоціальний рівень також передбачає профілактику та комплексну медико-

психологічну і медико-соціальну допомогу дитині, але в системі її сімейного та шкільного виховання. На макросоціальному рівні суттєва роль належить великій області впливів, спрямованих на створення соціально-економічних та культурних умов, необхідних для оптимального розвитку дитини. На сімейному рівні, поряд із заходами медичного характеру, особливого значення набувають різноманітні впливи, спрямовані на здоровий спосіб життя родини та формування усвідомленого батьківства. Термін «усвідомлене батьківство» є дещо ширшим за поняття «відповідальне батьківство», адже «відповідальність» є важливим, але не єдиним компонентом цього терміна. Усвідомлене батьківство – це сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання і розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості (Лук'янова, 2005: 9).

Серед соціальних факторів у дитячому віці головну роль відіграють фактори навчання та виховання, особливо якщо врахувати, що вплив їх триває протягом всього відповідального періоду росту та формування органів та систем дитячого організму.

Наукою і практикою встановлено вплив думки людини на стан її організму. При цьому негативні думки (а разом з ними емоції, настрої), що з'явилися випадково або в результаті якихось обставин, породжують психосоматичні захворювання, а позитивні – ведуть до здоров'я. В цьому контексті варто зазначити, що у процесі туристично-красознавчої діяльності відбувається посиленний розвиток емоційно-почуттєвої сфери, що позитивно впливає на формування фізичного здоров'я дитини. Вона пізнає і сприймає світ, оточуюче середовище, почуттями, емоціями, душею. «Всяке нове уявлення, що входить у душу дитини, неодмінно має свій особливий почуттєвий характер, і в пам'яті дитини зберігається не тільки слід самого уявлення, а й слід того почуття, з яким його сприйняла душа» (Ушинський, 1987: 325).

Основним принципом красознавчої діяльності є вираження неповторного внутрішнього змісту в адекватному образі. Спрощення, до якого вдаються діти в туристично-красознавчій діяльності, забезпечує максимальну виразність передачі їхнього неповторного світосприймання. Спрощена «змістовність форми» забезпечує «сприймання почуттями» дитячого оточення. Спрацьовує вищезазначений принцип вираження внутрішнього змісту в адекватному образі. З точки зору психології, туристично-красознавча діяльність дитини як діяльність, зорієнтована на сам процес, а не на його результат, що дозволяє зауважити позитивний внесок у розвиток психіки дитини.

Красознавча діяльність, як гра – є видом людської діяльності в умовних ситуаціях, де відтворюються, засвоюються та вдосконалюються специфічні для людської культури форми та способи буття. Від інших видів людської діяльності гра відрізняється тим, що її мотивом є не результат дії, а сам процес, який супроводжується переживанням задоволення та насолоди. Відсутність установки на результат відрізняє ігрову діяльність не лише від праці, але й від власне творчої діяльності, сенсами яких є створення продукції.

У дитячому віці гра виступає провідним типом самостійної життєвої активності. Дитяча гра з правилами у спеціально організованих умовах може перетворитись у гру-фантазування, гру-уяву. Такий перехід від власне гри (рухливої,

дидактичної, рольової тощо) до художньої гри спостерігається у дітей, які мають контакт з художньою літературою та різними видами мистецтва. Гра-фантазування – це вид дитячої творчості, що займає проміжне місце між грою і власне дитячою творчістю.

Спроба виразити внутрішній світ туристично-краєзнавчої діяльності-уяви з метою повторення тієї насолоди, що її одержала дитина під час фантазування, робить головним в цій діяльності сам її процес. Туристично-краєзнавча діяльність є специфічною культурною формою дитячої гри і необхідним етапом процесу її гармонійного естетичного розвитку та формування психічного здоров'я.

Вивчаючи природу, діти навчалися бачити її красу, розумно її сприймати і спостерігати, підмічати ті об'єкти і явища, що оточували їх з самого дитинства. Через безпосереднє вивчення свого краю, дитяча уява ставала яснішою, думкам надавався певний лад, зміцнювався, розширявся і поглиблювався розумовий горизонт дитини (Ушинський, 1987: 337).

В процесі туристично-краєзнавчої діяльності діти вчать порівнювати певні явища та об'єкти, проявляють допитливість у своїх спостереженнях, порівнюють ці явища, визначають взаємозалежність одних від інших. Це допомагає дітям бачити природу у «живому» вигляді, пізнавати закони зміни природи людиною, навчитися управляти цими змінами для позитивних наслідків у природі.

Вивчаючи свою місцевість діти не тільки спостерігають природу, але і аналізують життя в природі. Учні могли не один раз бути в лісі, але самостійно не відчувати запаху лісу, шуму дерев, не побачити взаємозалежності окремих чинників між собою. Десятки раз вони пили воду з холодного джерела, але їм не спадало на думку, де береться ця вода, чому вона холодна і постійно витікає (Ушинський, 1987: 390). Тільки із знаним керівником під час краєзнавчих подорожей, відповідаючи на його навідні запитання, діти зовсім по-іншому дивляться на ці географічні об'єкти. Безмежні далі, неозорий простір небесного склепіння, пісні жайворонків, пурхання метеликів – все це, переносить дітей в обійми природи, емоційно захоплює їх, впливає на їх поведінку, а також зміцнює здоров'я на рівні психічному та фізичному.

Отже, обов'язок учителя – формувати у дітей:

- світогляд, спрямований на збереження власного здоров'я, активну мотивацію щодо зміцнення здоров'я;
- знання, уміння і навички безпечної поведінки;
- здатність передбачати наслідки своїх учинків, розвивати вміння прогнозувати можливість виникнення небезпеки, самостійно ухвалювати рішення, жити у гармонії з природою, дбайливо ставитися до довкілля.

Саме школа має стати тим середовищем, що сприяє усвідомленню кожною дитиною значущості здорового способу життя, у якому створюються умови здорової життєдіяльності, гармонійного розвитку особистості, вчасного задоволення її актуальних потреб. У системі шкільної освіти мають зосередитися різні форми профілактичної, діагностичної, корекційної, реабілітаційної роботи для різних категорій учнів (Яценко, 2015: 2).

Але визначення здоров'я тільки як комплексу нормальних показників явно недостатньо. Науковий підхід до поняття здоров'я повинен бути кількісним. «Кількість здоров'я» – ось що потрібно.

Кількість здоров'я можна визначити як суму «резервних потужностей» основних функціональних систем. У свою чергу, ці резервні потужності слід висловити через «коефіцієнт резерву», як максимальну кількість функцій, співвіднесених до їх нормального рівня (Амосов, 1990: 28).

Щодо майбутнього здоров'я українців, то було розроблено концепцію Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір», адже існуюча система охорони здоров'я не в повному обсязі задовольняє потреби населення у високоякісній та ефективній медичній допомозі. Реформи, які проводилися до цього часу в галузі охорони здоров'я, не дали бажаного результату у зв'язку з тим, що носили непослідовний, переважно фрагментарний характер, в цілому не змінюючи застарілу з часів планової економіки систему надання медичної допомоги, що не дало можливості адаптувати її до ринкових відносин в національній економіці.

Ситуація, що склалася, є реальною загрозою виникнення незворотних процесів у стані фізичного та психічного здоров'я населення країни і, як наслідок, може негативно позначитися на соціально-економічному, політичному, духовному розвитку української нації в цілому, що створює загрозу національним інтересам держави.

Для забезпечення краєзнавчої роботи у Міністерстві освіти і науки була створена Всеукраїнська координаційно-методична рада з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій головними завданнями якої є реалізація державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства й екскурсій, організації науково-методичного, програмного та інформаційного забезпечення навчальних закладів з туристично-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти (Наказ, 2004: 1).

Діти повинні розуміти свій зв'язок із середовищем, в якому вони перебувають. Зміни особливостей організмів, явищ і об'єктів тісно пов'язані зі зміною умов їх проживання.

У промислово розвинених регіонах нашої країни, в яких відмічається незадовільний стан довкілля, спостерігається погіршення демографічної ситуації та підвищення показників дитячої захворюваності. Тому в декларативних документах ВООЗ на особливу увагу заслуговують питання щодо створення таких умов навколишнього середовища, які б сприяли збереженню та зміцненню здоров'я (Антипкін, 2005: 17).

Турбота про фізичне здоров'я дитини завжди була і залишається одним із пріоритетів педагогічної роботи. Турботу про здоров'я дитини, потребу формувати в неї мотивацію до здорового способу життя (Швайка, 2014: 4).

**Висновки.** Вирішальним аспектом результативного здійснення краєзнавчої діяльності було і є здоров'я дітей, збереження їх життя, позитивні емоційні здобутки. Тому першочерговим завданням сучасної школи – не тільки не погіршити здоров'я дитини, а й за допомогою різних методів і засобів сприяти збереженню і зміцненню його, а також підбирати суттєво нові підходи у вирішенні цих питань.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александровская, 1988 – Александровская Э. Социально-психологические критерии адаптации к школе // Школа и психическое здоровье учащихся. М., 1988. С. 32–43.

2. Амосов, 1990 – Амосов М. Роздуми про здоров'я. К.: Знання, 1990. 168 с.
3. Антипкін, 2005 – Антипкін Ю. Стан здоров'я дітей в умовах дії різних екологічних чинників // Мистецтво лікування. 2005. № 2. С. 17–23.
4. Бех, 1998 – Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
5. Кульчицька-Волочко, 2008 – Кульчицька-Волочко М. Сімейні цінності здоров'я дітей // Ваш аптекар. 2008. № 21–22. С. 5.
6. Курик, 2010 – Курик М. Запорук здоров'я дітей // Наше здоров'я. 2010. № 4. С. 6.
7. Лук'янова, 2005 – Лук'янова О. М. Проблеми здоров'я здорової дитини та наукові аспекти профілактики його порушень // Мистецтво лікування. 2005. № 2. С. 6–15.
8. Наказ, 2004 – Наказ 11.05.2004 N 379 Про затвердження Положення про Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій.
9. Про схвалення, 2011 – Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
10. Ушинський, 1987 – Ушинський К. Почування // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1. К.: Рад. школа, 1983. С. 323–417.
11. Швайка, 2014 – Моніторинг стану здоров'я дошкільників / упорядник Швайка Л. А. Х.: Вид. група «Основа», 2014. 192 с.
12. Ященко, 2015 – Ященко Л. В. «Здоров'я дітей – багатство нації». Х.: Вид. група «Основа», 2015. 126 с.

#### REFERENCES

1. Aleksandrovskaia, 1988 – Aleksandrovskaia E. Sotsialno-psikhologicheskie kriterii adaptatsii k shkole [Social-psychological criteria of adaptation to school] // Shkola i psikhicheskoe zdorove uchashchikhsya. M., 1988. S. 32–43. [in Russian]
2. Amosov, 1990 – Amosov M. Rozdumy pro zdorovia. [Reflections are about a health] K.: Znan- nia, 1990. 168 s. [in Ukrainian]
3. Antypkin, 2005 – Antypkin Yu. Stan zdorovia ditei v umovakh dii riznykh ekolohichnykh chynnykiv [The state of health of children is in the conditions of action of different ecological factors] // Mystetstvo likuvannia. 2005. № 2. S. 17–23. [in Ukrainian]
4. Bekh, 1998 – Bekh I. Osobystisno-zoriientovane vykhovannia: Naukovo-metodychnyi posibnyk. [Personality orientated education. Scientifically methodical manual.] K.: IZMN, 1998. 204 s. [in Ukrainian]
5. Kulchytska-Volochko, 2008 – Kulchytska-Volochko M. Simeini tsinnosti zdorovia ditei [Domestic values of health of children] // Vash aptekar. 2008. № 21–22. S. 5. [in Ukrainian]
6. Kuryk, 2010 – Kuryk M. Zaporuka zdorovia ditei [Mortgage of health of children] // Nashe zdorovia. 2010. № 4. S. 6. [in Ukrainian]
7. Lukianova, 2005 – Lukianova O. M. Problemy zdorovia zdorovoi dytyny ta naukovi aspekty profylaktyky yoho porushen [Problems of health of healthy child and scientific aspects of prophylaxis of his violations] // Mystetstvo likuvannia. 2005. № 2. S. 6–15. [in Ukrainian]
8. Nakaz, 2004 – Nakaz 11.05.2004 N 379 Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Vseu- krainsku koordynatsiino-metodychnu radu z pytan rozvytku dytiacho-yunatskoho turyzmu, kraieznavstva y ekskursii. [Order 11.05.2004 N 379 About claim of Statute about Allukrainian co-ordinating methodical advice on questions development child-youth tourism, study of a particu- lar region and excursions] [in Ukrainian]
9. Pro skhvalennia, 2011 – Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnoderzhavnoi prohramy «Zdorovia 2020: ukrainskyi vymir» [About approval of Conception of the National program «Health 2020: Ukrainian measuring»]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 zhovtnia 2011 r. № 1164-r. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua> [in Ukrainian].



**Іваніків Н., Чепелюк А. Проблеми збереження фізичного здоров'я дитини**  
.....

10. Ushynskiy, 1987 – Ushynskiy K. Pochuvannia // Vybrani pedahohichni tvory [Feeling. Pedagogical works are chosen]: V 2-kh t. T. 1. K.: Rad. shkola, 1983. S. 323–417. [in Ukrainian]

11. Shvaika, 2014 – Monitorynh stanu zdorovia doshkilnykiv [Monitoring of the state of health of under-fives] / uporiadnyk Shvaika L. A. Kh.: Vyd. hrupa «Osnova», 2014. 192 s. [in Ukrainian]

12. Yashchenko, 2015 – Yashchenko L. V. «Zdorovia ditei – bahatstvo natsii» [A health of children is riches of nation]. Kh.: Vyd. hrupa «Osnova», 2015. 126 s. [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2018 р.*